

Guía Docente

Datos Identificativos					2023/24
Asignatura (*)	Comunicación aumentativa e alternativa no contexto da educación especial		Código	652438026	
Titulación	Mestrado Universitario en Psicoloxía Aplicada				
Descritores					
Ciclo	Período	Curso	Tipo	Créditos	
Mestrado Oficial	2º cuadrimestre	Primeiro	Obrigatoria	3	
Idioma	CastelánGalego				
Modalidade docente	Presencial				
Prerrequisitos					
Departamento	Psicoloxía				
Coordinación	Bao Fente, María Concepción	Correo electrónico	maria.bao@udc.es		
Profesorado	Bao Fente, María Concepción	Correo electrónico	maria.bao@udc.es		
Web					
Descrición xeral	As persoas con trastornos graves e severos do desenvolvemento presentan xunto con outras dificultades, graves problemas no eido da comunicación. É posible que as súas habilidades de comunicación sexan non intencionais, que os seus actos comunicativos teñan intencionalidade pero non a amosen no nivel simbólico e mais é posible que xa estean comezando a comunicarse con símbolos. En calqueiera dos casos hai que apoialas para que poidan realizar as transicións cara a seguinte etapa da comunicación. Para poder axudalas non só hai que ter en conta á persoa con discapacidade senon tamén aos interlocutores, quen poden non saber como desenvolver un estilo de comunicación responsivo, senon tamén a contorna que pode non estar proporcionando oportunidades para a comunicación. Neste sentido cómpre desenvolver valoracións ecolóxicas, e identificar e recoñecer as modalidades comunicativas idiosincrásicas da persoa para entendelas como actos comunicativos potenciais. É a partires desta valoración que se poderá elixir a vía cara a intervención axeitada.				

Competencias / Resultados do título

Código	Competencias / Resultados do título
A5	Ser capaz de realizar unha avaliación psicolóxica no contexto dunha investigación científica.
A7	Saber realizar un seguimento sobre un caso elixindo obxectivos pertinentes e realistas.
A13	Coñecer e ser capaz de utilizar os diferentes modelos, teorías, métodos e técnicas de avaliación e intervención que son específicos dos distintos ámbitos da investigación en Psicoloxía Aplicada e desenvolver unha actitude crítica propia do espírito científico.
A14	Ser capaz de analizar a documentación bibliográfica necesaria para un traballo de investigación.
A15	Ser capaz de analizar críticamente as publicacións científicas.
A19	Coñecer e axustarse ás obrigacións deontolóxicas da Psicoloxía Aplicada.
B2	Capacidade de organización e planificación.
B7	Compromiso ético.
B10	Motivación pola calidade.
B12	Toma de decisións.
B15	Capacidade de traballar cun equipo interdisciplinario.
B18	Habilidade para traballar de forma autónoma.
C3	Utilizar as ferramentas básicas das tecnoloxías da información e as comunicacións (TIC) necesarias para o exercicio da súa profesión e para a aprendizaxe ao longo da súa vida.
C4	Desenvolverse para o exercicio dunha cidadanía aberta, culta, crítica, comprometida, democrática e solidaria, capaz de analizar a realidade, diagnosticar problemas, formular e implantar solucións baseadas no coñecemento e orientadas ao ben común.
C7	Asumir como profesional e cidadán a importancia da aprendizaxe ao longo da vida.

Resultados da aprendizaxe

Resultados de aprendizaxe	Competencias / Resultados do título

Reconocer la comunicación como un continuo de habilidades que comprende desde el uso de formas emergentes hasta la utilización de modalidades simbólicas.	AI13 AI19	BI7 BI10	CM4
Ampliar el foco de la evaluación y de la intervención para incluir además del comunicador principiante los aspectos sociales y físicos del entorno de comunicación.	AI5 AI13	BI7 BI10	CM4
Reconocer la producción de comunicación intencional e inferir e interpretar la intencionalidad de la conducta potencialmente comunicativa a partir de formas y modalidades comunicativas	AI5 AI13 AI19	BI7 BI10 BI12	CM4
Llevar a cabo el proceso de valoración de habilidades comunicativas del comunicador principiante y de sus interlocutores así como analizar el entorno de comunicación.	AI5 AI13 AI19	BI2 BI7 BI10 BI12	CM4 CM7
Aplicar inventarios ecológicos, realizar valoración de la preferencia y recabar información para la identificación y verificación de actos potencialmente comunicativos.	AI5 AI13	BI2 BI7 BI10 BI12	CM4 CM7
Diseñar programas de intervención poniendo en relación los resultados de la valoración con el establecimiento y priorización de objetivos funcionales de intervención.	AI5 AI7 AI13 AI19	BI2 BI7 BI10 BI12	CM4 CM7
Conocer las técnicas de CAA y la contribución de los dispositivos de alta y baja tecnología al proceso de comunicación.	AI7 AI13 AI19	BI7 BI10 BI12	CM3
Conocer y aplicar las técnicas de intervención dirigidas a incrementar la responsividad de los interlocutores y a la creación de oportunidades para comunicar.	AI7 AI13 AI19	BI2 BI7 BI10 BI12	CM3 CM4 CM7
Aplicar procedimientos de instrucción para fortalecer, realizar y sustituir los actos comunicativos potenciales así como para su generalización y mantenimiento.	AI7 AI13 AI19	BI2 BI7 BI10 BI12	CM4 CM7
Acceso, selección y gestión de las fuentes de información relevantes para la práctica profesional.	AI13 AI14 AI15	BI15 BI18	CM3 CM7
Trabajar en equipo y, en su caso, de forma interdisciplinar.		BI15	CM4

Contidos	
Temas	Subtemas
Tema 1. Caracterización da CAA	1.1. Conceptos básicos: Comunicación, linguaxe, linguas, sistemas aumentativos e alternativos 1.2. Conceptualización da CAA: modelo de intervención e destinatarios 1.3. O desenvolvemento da competencia comunicativa: procesos evolutivos
Tema 2. A CAA non asistida	2.1. Simbolos non lingüísticos: acústicos e estratexias visuais 2.2. Sistemas codificados xestuais: a palabra complementada e a dactiloloxía. 2.3. Sistemas lingüísticos: os sistemas bimodais, as linguas de signos e os sistemas táctiles.
Tema 3. A CAA asistida	3.1. Tipos de símbolos 3.2. Técnicas de selección 3.3. Tecnoloxía de apoio

Tema 4: O desenvolvemento de habilidades comunicativas	4.1. A adquisición de habilidades comunicativas no contexto da educación especial 4.2. A avaliación de interaccións comunicativas: diferenzas individuais e contextuais 4.3. Procedementos de intervención

Planificación				
Metodoloxías / probas	Competencias / Resultados	Horas lectivas (presenciais e virtuais)	Horas traballo autónomo	Horas totais
Proba mixta	A5 A7 A13 B12	2	8	10
Aprendizaxe colaborativa	A13 B2 B15 C3	10	5	15
Presentación oral	A13 B2 B10 B15 C3	1	4	5
Análise de fontes documentais	A5 A13 A14 A15 B18 C3 C7	6	12	18
Estudo de casos	A7 A13 A14 A15 B15 B18 C3	3	12	15
Traballos tutelados	A5 A7 A13 A19 B7 B10 B12 C4 C7	2	8	10
Atención personalizada		2	0	2

*Os datos que aparecen na táboa de planificación son de carácter orientativo, considerando a heteroxeneidade do alumnado

Metodoloxías	
Metodoloxías	Descrición
Proba mixta	O alumnado terá que superar unha ou varias probas mixtas que consistirá na combinación de preguntas tipo test e preguntas de resposta breve.
Aprendizaxe colaborativa	O alumnado, organizado en pequenos grupos, traballará colaborativamente para resolver aquelas tarefas e actividades indicadas polo profesorado.
Presentación oral	O alumnado, organizado en pequenos grupos, deberá realizar unha exposición oral ante o resto de compañeiros de clase das tarefas e actividades indicadas polo profesorado.
Análise de fontes documentais	Análise de documentos audiovisuais e en papel, relevantes para a intervención comunicativa das persoas que necesitan a comunicación aumentativa e alternativa.
Estudo de casos	Nas sesións presentaránse mostras reais que serán obxecto de análise a través do traballo colaborativo en pequenos grupos. Deste xeito situarase ao alumnado ante situacións concretas de avaliación e intervención en materia de CAA.
Traballos tutelados	A posta en práctica das diferentes tarefas e actividades de tipo individual ou grupal que serán realizadas nas sesións servirán para aplicar os contidos teóricos traballados previamente e facilitar así unha aprendizaxe autónoma por parte do alumnado.

Atención personalizada	
Metodoloxías	Descrición
Traballos tutelados Aprendizaxe colaborativa Estudo de casos	O profesor prestará atención personalizada ao alumnado para o seguimento das diferentes actividades que se vaian propoñendo ao longo do curso.

Avaliación			
Metodoloxías	Competencias / Resultados	Descrición	Cualificación
Traballos tutelados	A5 A7 A13 A19 B7 B10 B12 C4 C7	Avaliaranse nas restantes metodoloxías.	0
Proba mixta	A5 A7 A13 B12	Para superar a materia, o alumnado realizará unha ou varias probas escritas con preguntas tipo test e preguntas de resposta breve sobre os contidos da materia.	40

Presentación oral	A13 B2 B10 B15 C3	O alumnado, por grupos, realizará unha presentación oral dos contidos propostos ante o resto dos compañeiros. Valorarase a calidade da exposición, a relevancia dos contidos seleccionados na presentación e a demostración da súa comprensión.	40
Análise de fontes documentais	A5 A13 A14 A15 B18 C3 C7	Ao longo do curso iranse propoñendo distintas tarefas e actividades (lecturas, traballo con materiais, documentos audiovisuais, etc.) sobre as que o alumnado deberá traballar tomando en consideración as orientacións do profesorado. Estes contidos serán avaliados na/s proba/s mixta/s.	0
Estudo de casos	A7 A13 A14 A15 B15 B18 C3	O alumnado presentará o estudo dun caso proposto de acordo aos seus intereses profesionais ou académicos	20

Observacións avaliación

OPCIÓN

A

Alumnado

con dedicación completa: asistencia/participación nas actividades de clase

igual ou superior ao 80%:

a)

Elaboración e presentación dun estudo de caso (60%).

b) Proba/s escrita/s (tipo proba mixta) sobre os contidos da materia (40%).

OPCIÓN

B

Alumnado con recoñecemento de dedicación a tempo parcial e dispensa académica de exención de asistencia, segundo establece a "Norma que

regula o réxime de dedicación ao estudo e a permanencia e a progresión dos

estudantes de grao e mestrado universitario na Universidade daCoruña" (aprobada

en Consello de Goberno do 28 de xuño do 2016):

Elixirá, ao comezo do curso, entre a opción A ou:

- Un exame escrito sobre os contidos teórico-prácticos da materia (50%), así como a presentación dun traballo no que realice igualmente un estudo de caso (50%)

OBSERVACIÓNS

ADICIONAIS:

1. Para superar a materia cómpre obter unha puntuación do 50% do peso de cada unha das partes obxecto de avaliación (presentacións, traballos e exame).

2. A convocatoria de xullo estará sometida aos mesmos criterios que a convocatoria de maio.

3.

Segundo establecen as "Normas de avaliación, revisión e reclamación das cualificacións dos estudos de grao e mestrado universitario" (aprobada o

19/12/2013 e modificada o 30/04/2014) no Art. 21.2: Considerarase como "Non presentado" (NP) a aquel estudante que, estando matriculado na materia, non concorra ás distintas actividades de avaliación que se establecen para o curso académico.

Así,

será cualificado como "Non presentado" cando:

a)

Non complete o proceso de avaliación continua, nas condicións que figure na

guía docente, ou

b) Non entregue o traballo nin se presente á proba do período oficial de avaliación.

3. No relativo á realización fraudulenta (plaxio) das tarefas, actividades ou calquera tipo de proba de avaliación, a cualificación axustarase ao establecido no artigo 14. 4) Normas de avaliación, revisión e reclamación das cualificacións dos estudos de grao e mestrado universitario: "Na realización de traballos, o plaxio e a utilización de material non orixinal, incluído aquel obtido a través da internet, sen indicación expresa da súa procedencia e, se é ou caso, ou permiso do seu autor/a, poderá ser considerada causa de cualificación de suspenso na actividade. Todo iso sen prexuízo das responsabilidades disciplinarias ás que puidese haber lugar tras o correspondente procedemento"

4. Asimesmo, en calquera caso, aplicarase á realización fraudulenta (plaxio) das probas de avaliación a seguinte modificación aprobada no Regulamento disciplinar do estudantado da UDC (Consello de Goberno do 28/06/2023), artigo 11, apartado 4 b), que establece a "[c]ualificación de suspenso na convocatoria en que se cometa a falta e respecto da materia en que se cometese: o/a estudante será cualificado con ?suspenso? (nota numérica 0) na convocatoria correspondente do curso académico, tanto se a comisión da falta se produce na primeira oportunidade como na segunda. Para isto, procederase a modificar a súa cualificación na acta de primeira oportunidade, se fose necesario".

5. Segundo se recolle nas distintas normativas de aplicación para a docencia universitaria nesta materia incorporase a perspectiva de xénero. Entre outras medidas, usarase linguaxe non sexista, utilizarase bibliografía de autores/as de ambos sexos e propiciarase a intervención en clase de alumnos e alumnas. Traballarase para identificar e modificar prexuízos e actitudes sexistas e influirase na contorna para modificalos e fomentar valores de respecto e igualdade. No caso de detectar situacións de discriminación por razón de xénero, proporanse accións e medidas para corrixilas.

Bibliografía básica

- Gómez Taibo, María Luisa (2020). *Comunicación simbólica: Comunicación aumentativa y alternativa*. Madrid: Pirámide
- Cannella, H. I., O'Reilly, M. F., & Lancioni, G. E. (2005). Choice and preference assessment research with people with severe to profound developmental disabilities: a review of the literature. *Research in Developmental Disabilities*, 26 (1), 1-15.
- Downing, J. E. (2005). Teaching communication skills to students with severe disabilities. Baltimore: Paul H. Brookes
- Green, C. W., Reid, D. H., White, L. K., Halford, R. C., Brittain, D. P., & Gardner, S. M. (1988). Identifying reinforcers for persons with profound handicaps: Staff opinion versus systematic assessment of preferences. *Journal of Applied Behavior Analysis*, 21, 31-43.
- Hill, K. (2009). Data collection and Monitoring AAC intervention in the Schools. *Perspectives on Augmentative and Alternative Communication*, 18 (2), 58-64. <https://doi.org/10.1044/aac18.2.58>
- Kovac, T. M., Frisbie, A., y Moore, S. M. (2016). Using ongoing outcomes based assessment and monitoring to drive intervention in AAC. *Perspectives of the ASHA Special Interest Groups*, 1 (12), 153-163. <https://doi.org/10.1044/persp1.SIG12.153>
- Kern, L., Vorndran, C. M., Hilt, A., Ringdahl, J. E., Adelman, B.E. & Dunlap, G. (1998). Choice as an intervention to improve behavior: A review: a review of the literature. *Journal of Behavioral Education*, 8 (2), 151-169.
- Light, J. C., Beukelman, D. R., & Reichle, J. (2003). Communicative competence for individuals who use AAC. From research to effective practice. Baltimore, Maryland: Paul H. Brooks
- Reichle, J., Beukelman, D.R., & Light, J. C. (2002). *Communication and Language Intervention Series. Exemplary Practices for Beginning Communicators. Implications for AAC*. Baltimore, Maryland: Paul H. Brooks
- Reichle, J., York, J., & Sigafoos, J. (1991). *Implementing augmentative and alternative communication. Strategies for learners with severe disabilities*. Baltimore: Paul H. Brookes
- Rowland, C., & Schweigert, P. (1993). Analyzing the communicative environment to increase functional communication. *Journal fo the Association for Persons with Severe Handicaps*, 18 (3), 161-176.
- Rowland, C., & Schweigert, P. (2004). First things. Early communication for the pre-symbolic child with disabilities. US Department of Education: Oregon Health & Science University.
- Siegel-Causey, E., & Guess, D. (1989). Enhancing nonsymbolic communication interactions among learners with severe disabilities. Baltimore. Paul H. Brookes Publishing Co.
- Sigafoos, J., Arthur-Kelly, M., & Butterfield, N. (2006). *Enhancing Everyday Communication for Children with Disabilities*. Baltimore: Paul H. Brookes
- Sigafoos, J. (1999). Creating opportunities for Augmentative and Alternative Communication: Strategies for Involving People with Developmental Disabilities. *AAC*, 15, 183-190.
- Sigafoos, J., & Dempsey, R. (1992). Assessing choice making among children with multiple disabilities. *Journal of Applied Behavior Analysis*, 25 (3), 747-755.
- Schlosser, R., y Braun, U. (1994). Efficacy of AAC interventions: Methodologic issues in evaluating behavior change, generalization, and effects. *Augmentative and Alternative Communication* 10 (4), 207-223. <https://doi.org/10.1080/07434619412331276920>
- Schlosser, R. W. (2003). The Efficacy of Augmentative and Alternative Communication. Toward evidence-based practice. London: Academic Press.
- Warren, S. F., & Reichle, J. (1992). *Communication and Language Intervention Series: Vol.1. Causes and Effects in Communication and Language Intervention*. Baltimore: Paul H. Brookes
- Warren, S. F., & Reichle, J. (1993). *Communication and Language Intervention Series: Vol. 2. Enhancing children's communication*. Baltimore: Paul H. Brooks
- Warren, S. F. & Rogers-Warren, A. K. (1985). Teaching functional language. Generalization and maintenance of language skills. Austin, TX: Pro-Ed.
- Cannella, H. I., O'Reilly, M. F., & Lancioni, G. E. (2005). Choice and preference assessment research with people with severe to profound developmental disabilities: a review of the literature. *Research in Developmental Disabilities*, 26 (1), 1-15.
- Downing, J. E. (2005). Teaching communication skills to students with severe disabilities. Baltimore: Paul H. Brookes
- Green, C. W., Reid, D. H., White, L. K., Halford, R. C., Brittain, D. P., & Gardner, S. M. (1988). Identifying reinforcers for persons with profound handicaps: Staff opinion versus systematic assessment of preferences. *Journal of Applied Behavior Analysis*, 21, 31-43.
- Hill, K. (2009). Data collection and Monitoring AAC intervention in the Schools. *Perspectives on Augmentative and Alternative Communication*, 18 (2), 58-64. <https://doi.org/10.1044/aac18.2.58>
- Kovac, T. M., Frisbie, A., y Moore, S. M. (2016). Using ongoing outcomes based assessment and monitoring to drive intervention in AAC. *Perspectives of the ASHA Special Interest Groups*, 1 (12), 153-163. <https://doi.org/10.1044/persp1.SIG12.153>
- Kern, L., Vorndran, C. M., Hilt, A., Ringdahl, J. E., Adelman, B.E. & Dunlap, G. (1998). Choice as an intervention to improve behavior: A review: a review of the literature. *Journal of Behavioral Education*, 8 (2), 151-169.
- Light, J. C., Beukelman, D. R., & Reichle, J. (2003). Communicative competence for individuals who use AAC. From research to effective practice. Baltimore, Maryland: Paul H. Brooks
- Reichle, J., Beukelman, D.R., & Light, J. C. (2002). *Communication and Language Intervention*

Series. Exemplary Practices for Beginning Communicators. Implications for AAC. Baltimore, Maryland: Paul H. Brookes. Reichle, J., York, J., & Sigafos, J. (1991). Implementing augmentative and alternative communication. Strategies for learners with severe disabilities. Baltimore: Paul. H. Brookes. Rowland, C., & Schweigert, P. (1993). Analyzing the communicative environment to increase functional communication. Journal for the Association for Persons with Severe Handicaps, 18 (3), 161-176. Rowland, C., & Schweigert, P. (2004). First things. Early communication for the pre-symbolic child with disabilities. US Department of Education: Oregon Health & Science University. Siegel-Causey, E., & Guess, D. (1989). Enhancing nonsymbolic communication interactions among learners with severe disabilities. Baltimore. Paul H. Brookes Publishing Co. Sigafos, J., Arthur-Kelly, M., & Butterfield, N. (2006). Enhancing Everyday Communication for Children with Disabilities. Baltimore: Paul H. Brookes. Sigafos, J. (1999). Creating opportunities for Augmentative and Alternative Communication: Strategies for Involving People with Developmental Disabilities. AAC, 15, 183-190. Sigafos, J., & Dempsey, R. (1992). Assessing choice making among children with multiple disabilities. Journal of Applied Behavior Analysis, 25 (3), 747-755. Schlosser, R., y Braun, U. (1994). Efficacy of AAC interventions: Methodologic issues in evaluating behavior change, generalization, and effects. Augmentative and Alternative Communication 10 (4), 207-223. <https://doi.org/10.1080/07434619412331276920> Schlosser, R. W. (2003). The Efficacy of Augmentative and Alternative Communication. Toward evidence-based practice. London: Academic Press. Warren, S. F., & Reichle, J. (1992). Communication and Language Intervention Series: Vol.1. Causes and Effects in Communication and Language Intervention. Baltimore: Paul H. Brookes Warren, S. F., & Reichle, J. (1993). Communication and Language Intervention Series: Vol. 2. Enhancing children's communication. Baltimore: Paul H. Brooks. Warren, S. F. & Rogers-Warren, A. K. (1985). Teaching functional language. Generalization and maintenance of language skills. Austin, TX: Pro-Ed.

Bibliografía complementaria

Recomendacións

Materias que se recomenda ter cursado previamente

Materias que se recomenda cursar simultaneamente

Materias que continúan o temario

Observacións

Os contidos e actividades serán accesibles para todo o alumnado. No caso do alumnado con diversidade funcional ou NEAE facilitarase a adquisición das competencias da materia dun xeito inclusivo, de acordo as recomendacións e axustes razoables propostos pola Unidade de Atención á Diversidade (ADI).

(*A Guía docente é o documento onde se visualiza a proposta académica da UDC. Este documento é público e non se pode modificar, salvo casos excepcionais baixo a revisión do órgano competente dacordo coa normativa vixente que establece o proceso de elaboración de guías